

Георгій Миколайович Висоцький (1865–1940)¹

Г.М. Висоцький — В.І. Вернадському

№ 283

8 грудня 1918 р., [Київ]*

Многоуважаемый Владимир Иванович!

Поздравляю Вас с честью назначения Президентом Украинской Академии Наук. Посылаю Вам книжки, которые для Вас получил от председателя лесного отдела, директора департамента державного майна Всеволода Константиновича Шульги.

Преданный Вам *Г. Висоцкий*

8.XII.1918 г.

АРАН, ф. 518, оп. 3, спр. 378, арк. 1.

№ 284

1 квітня 1919 р., [Київ]**

1.IV.1919

Многоуважаемый Владимир Иванович

Сегодня в заседании Ученого комитета² Вы и А.В. Фомин³ избраны в члены Уч[еного] ком[итета] единогласно. Очень рад этому, как и тому, что распространившийся вчера слух об аресте Вас в заложники оказался неверным⁴.

Преданный *Г. Висоцкий*

На заседании в синдикате⁵ агрономы-опытники избрали временное бюро по оп[ытному] делу при Унаркомземе из 5 человек по колич[еству] голосов в порядке

Малюшицк[ий]⁶

Душечкин⁷

Гринер⁸

Франкфурт⁹

Флоров¹⁰.

АРАН, ф. 518, оп. 3, спр. 378, арк. 2.

* Місце написання листа встановлено за змістом.

** Місце написання листа встановлено за змістом.

№ 285

15 жовтня 1920 р., [Симферополь]*

Летом, по Вашей просьбе, я дал Вам для ознакомления книгу Г.Ф. Морозова «Основания учения о лесе»¹¹. Эту книгу, если она Вам уже не нужна, я передаю в пользование студентов-агрономов и прошу Вас, в таком случае, передать подаателю сего, нашему студенту-агроному В.И. Петрову.

Искренно Вам преданный *Г. Высоцкий*

15.X.1920 г.

АРАН, ф. 518, оп. 3, спр. 378, арк. 3–3зв.

№ 286

[1934 р.]¹², Харків

Геор[гий] Ник[олаевич] Высоцкий
Харьков, 2-я Радиальная
д[ом] Специалистов, кв. 30

Глубокоуважаемый Владимир Иванович!

В прошлом году Вы были в Чехословакии. Не встретились ли Вы там с моим утерянным другом П.В. Отоцким?¹³ Если можете, сообщите мне что-нибудь об нем. Он увертывается от переписки со мною. Писал раньше жене покойного Г.И. Танфильева¹⁴. Через нее кое-что узнавал. В 1932 г. он принимал живое участие в VI комиссии интерн[ационального] почв[оведческого] общества. И далее ничего не знаю. Я его очень люблю, но не знаю, насколько теперешние наши положения и полит[ические] симпатии расходятся. Повидимому из-за них он воздерживается от связи со мною.

Как Ваши живут в Праге?¹⁵

Я чувствую себя плохо: большой упадок сил. Собираюсь в отставку.

Привет Вам сердечный.

Преданный В[ам] *Г. Высоцкий*

АРАН, ф. 518, оп. 3, спр. 378, арк. 6.

№ 287

20 серпня 1935 р., Узкое

20.VIII.1935 г.

Узкое

Спасибо, спасибо, глубокоуважаемый и дорогой Владимир Иванович! Дайте сосредоточиться: напишу Вам побольше. Очень слаб стал: не всем дано долго сохранять полноценность до высокого возраста. Хорошо тут, в «Узком»¹⁶, но

* Місце написання листа встановлено за змістом.

как-то тоскливо: малоллюдно, старики, все такое старинное, пережитое. Не то на кавказских курортах и в Карлсбаде (знаете открытку *Wo bin ich?*^{*}). Там все кругом кипит и прыгает как *Sprudel*^{**}.

Сердечный привет всем вашим *Г. Высоцкий*

АРАН, ф. 518, оп. 3, спр. 378, арк. 4.

№ 288

10 лютого 1939 р., [Харків]^{***}

10 февр[аля] 1939 г.^{****}

Большому академику от маленького (маргаринового)

Глубокоуважаемый Владимир Иванович!

Приношу Вам большую благодарность за Вашу память обо мне, выраженную в присылке мне Ваших двух оттисков, касающихся животрепещущих вопросов коллоидального почвоведения¹⁷. Я не писал Вам тотчас по получении первого (русского) оттиска, потому что сам находился в состоянии нарождения своего нового произведения «О гидробиолог[ическом] и климат[ическом] влиянии лесов», уже напечатанного Гослестехиздатом, но из-за переплета, мне до сих пор не высланного^{*****}. Ужасно досадно, жду с нетерпением. Постарался оригинально. Как видите, пока еще пложу, хотя здоровьем очень плох — гипертрофия простаты! Если бы это была простата! Сделали в декабре 1937 г. операцию — свищ, катетеры, скандалы, неудобства! А делать вторую операцию врачи воздерживаются: низок удельн[ый] в[ес] мочи! Большею частью лежу. Сидеть или ходить долго не могу!

Еще написал я статью под заглавием «Гидра» и послал ее в «Почвоведение», посвятив ее памяти В.В. Докучаева. Сейчас веду корректуру. Заглавие редакция переделала в «Гидромелиорация нашей равнины главным образом с помощью леса» и строки посвящения почему-то сняла! О, эти редакции! Хуже допотопных зоилов! Написал возражение против статьи Саваофа-Вильямса¹⁸ — не печатают нигде!! А вопрос важный: он советует полезатитные полосы рубить и возобновлять путем выборочных рубок, а я знаю, что так насаждения будут загублены: надо рубить лесосечно. Как же быть? Писал абсолютно корректно!

Живу в семье дочери. Ее муж доцент-почвовед Солонечник¹⁹. Есть внук, в которого я влюблен по уши! Сам часто страдаю от болезней. Пора — ad *infra*^{20!}^{*****}

* Де я? (нім.).

** Газована вода, мінеральне джерело (нім.).

*** Місце написання листа встановлено за змістом.

**** Перед текстом примітка Г.М. Висоцького: Улиця не 2-я Радіальна, а ул. Ромена Роллана. Прочее — как было.

***** Получу — вышлю (виноска рукою Г.М. Висоцького).

***** Тут: у підземне царство (лат.).

Сердечный привет Вам и Вашей старушке.

Преданный Вам Г. *Высоцкий*

АРАН, ф. 518, оп. 3, спр. 378, арк. 5–5зв.

Коментарі

¹ *Высоцкий Георгий Николаевич (1865–1940)*, лісівник, ґрунтознавець, геоботанік, гідролог, кліматолог, географ, учень професора В.В. Докучаєва. Академік АН УРСР (1939), дійсний член ВАСГНІЛ (1934). Закінчив Петровсько-Розумовську сільськогосподарську академію (1890). У 1890–1891 рр. працював у Бердянському лісництві. У 1892–1904 рр. працював у Велико-Анадольському лісовому масиві у Спеціальній експедиції з перевірки та обліку різних методів ведення лісового і водного господарства в степах Росії на чолі з В.В. Докучаєвим. Після цього очолив Постійну комісію з лісової дослідної справи в Росії. В 1913 р. переїхав до Києва, працював у лісовому відомстві, досліджував ґрунти Олешківських пісків. З січня 1918 р. фахівець Комітету земельних справ України, входить до складу Комісії вищої школи і наукових закладів на чолі з В.І. Вернадським. Викладає курс гідрології ґрунту як приват-доцент у Київському університеті. В 1917 р. Новоросійський (Одеський) університет присуджує йому ступінь доктора агрономії *honoris causa*. У щоденнику під 24.VI.1918 р. В.І. Вернадський пише: «Заходил с Н.П.Василенко к Высоцкому поздравить с докторством *honoris causa* <во внимание заслуг>. Это, по моему мнению, совершенно правильное назначение. Высоцкий талантливый русский натуралист с огромным чувством живой природы. Почти все его работы носят печать оригинальности и самобытности; много тонкого наблюдения природы. Это любопытный пример ученого, пошедшего вне академической работы и к ней приходящего лишь поздно в жизни» (*Вернадский В.И. Дневники: 1917–1921 гг. Октябрь 1917 — январь 1920 г. — К.: Наук. думка, 1994. — С. 110*). Див. також протоколи Комісії вищої школи: Т. 1, кн. 1.

16 жовтня 1918 р. Радою Таврійського університету був обраний на посаду ординарного професора по кафедрі ґрунтознавства. До Криму Г.М. Высоцький зміг виїхати з Києва тільки 25 вересня 1919 р. Він сам так визначал свою майбутню роботу в Криму: «Полагаю, что летние работы в горах Крыма не только не будут мешать профессорской деятельности, а, напротив, будут давать возможность идти далее в изучении природы нашего юга, в частности, почв, и пользоваться этим для университетского курса. Занятие кафедры в Таврическом университете считало отныне своей основной деятельностью» (ГАРФ, ф. Р.-4959, оп. 1, спр. 24, арк. 78 зв.). Г.М. Высоцький очолював в Таврійському університеті кафедру ґрунтознавства, а потім, після смерті Г.Ф. Морозова (травень 1920 р.), й кафедру лісознавства. «Трудно было вести две кафедры, — згадував Г.М. Высоцький, — пришлось сократить мое возлюбленное природное следопытство и писательство» (*Высоцкий Г.Н. Георгий Николаевич Высоцкий и его труды (Автобиография) // Почвоведение. — 1941. — № 3*). І все ж в ці роки, особливо після переїзду В.І. Вернадського до Сімферополя, вчені-природничники здійснювали багато екскурсій Кримом. Сам В.І. Вернадський відзначить в щоденнику під 19 травня 1920 р.: «Сегодня сделал экскурсию в Эски-Орду с Двойченко, Обручевым, Гедв. Федор. Вебер, Поповым, Высоцким, С.С. Татарским, Дмитр. Ив. Щербаковым. Хороших образцов не нашли. Были на университетской лошади, на дрогах. Красивая долина Салгира. День был хороший, и я с удовольствием дышал свежим воздухом. Все это время вимательно

присматривались к флоре. Много нового, узнаю и вдумываюсь» (*В.И. Вернадский. Дневники: 1917–1921 гг. Январь 1920 — март 1921 г. — К., 1997. С. 72–73*). Так у процесі польових спостережень, в дружніх мандрах та бесідах, при зустрічі з цікавими фактами нерідко генерувалися нові наукові ідеї стосовно походження тих чи інших об'єктів природи Криму, що спричиняло до висновків і узагальнень і, в кінцевому результаті, до оригінальних наукових публікацій, якими так прославився Таврійський університет. Г.Ф. Морозов, готуючи в Сімферополі до публікації нині вже всевітньо відому працю «Основания учения о лесе» (1920), постійно обговорював з Г.М. Висоцьким виникаючі наукові проблеми, а в самому тексті неодноразово посилався на його авторитетні дослідження. Зокрема, класиком лісознавства відзначено: «Нигде не изучена с такой обстоятельностью роль микрорельефа, как у нас (в европейской части страны. — *Укл.*), как в отношении образования почв, так и с ботанико-географической точки зрения. Особенно ценный материал имеется в работах Докучаевской школы почвенников и ботаников, в работах Панфилова, Краснова, Высоцкого» (*Г.Ф. Морозов. Основания учения о лесе. Лекции, читанные в Таврическом университете. — Симферополь, 1920. — С. 37*). Георгій Миколайович спеціально написав про Георгія Федоровича для цієї книги вступну статтю, що стала, на жаль, некрологом (*Г.Н. Высоцкий. Георгий Федорович Морозов. 16 мая 1920. — Указ. соч. — С. 1–7*).

Навколо кафедр, які очолював Г.М. Висоцький, групувалася цікава, здібна молодь, майбутні професори — М.М. Клепінін, П.М. Мурзаєв, П.А. Двойченко, Є.В. Вульф, Б.О. Федорович та інші, ті, хто в подальші роки вніс істотний доробок у пізнання унікальної природи Кримського півострова. Досвідчені та молоді викладачі намагалися передати дух творчості та захопленості своїм студентам. Б.О. Федорович, який навчався в ті роки в Таврійському університеті (згодом доктор географічних наук), згадував: «Мы, студенты, были избалованы нашими прекрасными профессорами... Спокойно и глубоко продуманы были лекции В.А. Обручева. На лекциях В.И. Вернадского мы постигали тайны строения атома, материи и мироздания. А как интересны были лекции академиком и профессором — зоолога П.П. Сушкина, ботаников А.В. Палладина и Н.И. Кузнецова, лесоведа Г.Ф. Морозова, почвовед Г.Н. Высоцкого...!» (АРАН, ф. 642, оп. 2, спр. 217, арк. 6).

Після від'їзду В.І. Вернадського з Криму Г.М. Висоцький очолив Вчений сільськогосподарський комітет Криму, наукові експедиції в 1922–1923 рр. в Асканію-Нова. В 1923 р., в зв'язку із закриттям агрономічного факультету в Таврійському університеті, Г.М. Висоцький виїхав до Мінська, де став завідувати кафедрою лісівництва Білоруського інституту сільського господарства. В Криму він написав ще дві роботи «О перспективах нашего степного полеводства» та «Пробные глубокопочвенные раскопки в Аскания-Нова» (обидві 1923 р.).

Ім'я академіка Г.М. Висоцького занесене на меморіальну дошку видатних учених Таврійського університету. В лютому 2000 р. на честь Г.М. Висоцького названа одна з карстових порожнин гори Північна Демерджи в гірському Криму.

У 1923–1926 рр. професор Білоруського сільськогосподарського інституту в Мінську. В 1926–1930 рр. завідувач кафедри Харківського інституту сільського та лісового господарства. В 1930–1940-х роках консультант Всесоюзного науково-дослідного інституту лісового господарства та агролісівництва (Харків).

За станом здоров'я в 1926 р. повертається в Україну завідувачем профільної кафедри Харківського інституту сільського господарства і лісівництва ім. Х.Г. Раковського і паралельно очолює відділ дослідної лісової справи Всеукраїнського управління лісами. У 1930 р. виступає фундатором Українського НДІ агролісівництва і лісового господарства, що сьогодні носить його ім'я, і працює в ньому до самої смерті 6 квітня 1940 р.

Творчий доробок Г.М. Висоцького в питаннях теорії та практики лісорозведення налічує понад 200 фундаментальних наукових праць.

Наукові праці відносяться до питань впливу лісу на водний режим місцевості, підбору лісових порід для степової лісорозвідки типології лісонасаджень. Встановив характер впливу лісу на навколишнє середовище та причини безлісся степів. Вперше розрахував баланс вологи під лісом та полем, обґрунтував деревно-чагарниковий тип степових лісонасаджень; заклав основи ґрунтової гідрогеології посушливих районів. Розробив основи орокліматичної класифікації ґрунтів.

Література: История Академии наук Украинской ССР. — К., Наукова думка, 1979. — С. 687–688; *Береговий П.М.* Георгій Миколайович Висоцький (1865–1940) / П.М. Береговий, М.А.Лагутіна // Видатні вітчизняні ботаніки. — К.: Держ. учб.-ред. вид-во «Рад. школа», 1969. — С. 135–139; *Ярилов А.А.* Г.Н. Высоцкий-следопыт-географ / А.А.Ярилов // Почвоведение. — 1941. — № 3. — С. 3–12; Георгий Николаевич Высоцкий и его труды (Автобиография) // Почвоведение. — 1941. — № 3. — С. 13–39; Георгий Николаевич Высоцкий (Автобиография) / Публ. В.В. Лаврова // Крымский архив. — 2000. — № 6. — С. 71–72; *Ена В., Ена А., Ена А.* «Кровь земли». — Г.Н. Высоцкий // Открыватели земли крымской. — Симферополь, 2007. — С. 252–257; *А.И. Кафанов, В.А. Кудряшов.* Высоцкий Георгий Николаевич (1865–1940) // Выдающиеся ученые-биогеографы. Библиографический справочник. — М.: Наука, 2007. — С. 48; *Исаченко А.Г.* Георгий Николаевич Высоцкий — выдающийся отечественный географ. — Л., 1953.

² Мається на увазі Вчений комітет земельних справ, відомий як Сільськогосподарський вчений комітет (СГНК), спочатку вчений, а невдовзі — науковий. Комітет засновано 1 листопада 1918 р. Міністерством земельних справ УНР у Києві. Першим головою комітету було призначено академіка В.І. Вернадського (ЦДАВО України, ф. 1061, оп. 1, спр. 32, арк. 202, 216). СГНК розпочав роботу з організації та об'єднання багатогранної сільськогосподарської наукової діяльності в Україні, позначився контакт між галузевою наукою та практичною діяльністю.

У 1920 р. Уряд УСРР разом з Народним комісаріатом земельних справ переїхали до Харкова, і це дещо утруднювало діловий взаємозв'язок між НКЗС і СГНК України. Протягом 1920–1922 рр. СГНК України займався постановкою дослідів в різних галузевих напрямках, проводив освітню агрономічну діяльність. Структура комітету удосконалювалася, вперше в історії галузевого дослідництва в Україні з'явилася низка спеціалізованих науково-дослідних інститутів, станцій, лабораторій. Так, при Ботанічній секції існував Інститут селекції на чолі з В.В. Колкуновим, Інститут насіннезнавства, директор О.А. Яната, Центральна фітопатологічна станція, директор Я. Кудя; при Хімічній секції — Інститут сільськогосподарської хімії, директор О.І. Душечкін; при Секції ґрунтознавства — Інститут експериментального ґрунтознавства на чолі з Г.Г. Маховим; при Економічній секції — Сільськогосподарський синоптично-кон'юнктурний інститут на чолі з С.Ф. Веселовським; при Зоологічній секції — Центральна рибна станція, директор І. Фаліїв; Центральна ентомологічна станція, директор І.М. Щоголів, Центральна станція дослідження кормових рослин, директор Ф. Вангенгейн, та ін. Крім того, в цей період функціонували регіональні філії СГНК України: Вінницька під головуванням В. Донельмаєра, Волинська — М. Кудрицького, Київська — С. Веселовського, Кам'янець-Подільська — С. Городецького, Уманська — П. Крижевського, Полтавська — в.о. голови В.І. Сазанова тощо.

СГНК України переведено до Харкова наприкінці 1923 р. В діяльності комітету з'явилась низка нових проблем — як фінансових, так і організаційного характеру, серед яких на перше місце вийшли складні проблеми Дніпробуду. Протягом 1925–1926 рр. особливого значення набули питання про стан, потреби, завдання і організацію сільсько-

господарської науки в Україні як невідкладні державні потреби щодо розвитку продуктивних сил стосовно вимог колективного ведення господарювання.

Серед найвідоміших наукових здобутків СГНК України — створення першої синтетичної карти ґрунтів України у 25-верстному вимірі, видання «Матеріалів дослідження ґрунтів України» (керівник — Г.Г. Махов) у 10 томах; створення української ботанічної класифікації (О.А. Яната); вивчення особливостей посухостійких рослин (В.В. Колкунов) тощо. За цей час була створена розгалужена мережа дослідних установ, що нарахувала 32 науково-дослідних інституції, велику кількість дослідних станцій, дослідних полів, лабораторій, опорних пунктів, сортовипробувальних ділянок тощо. Кожна секція випускала фахові «Праці», а СГНК України — журнал «Вісник сільськогосподарської науки» з 1921 р.

За час існування СГНК України його очолювали: академік В.І. Вернадський (листопад–грудень 1918 р.), академік ВУАН П.А. Тутковський (січень–травень 1919 р.), С.Л. Франкфурт (червень 1919–грудень 1920 р.), М.М. Ковалевський та І.М. Щоголів (протягом 1921 р.), професор С.Ф. Веселовський (лютий 1922 — грудень 1923 р.), М.М. Вольф (червень 1924 — січень 1925 р.), академік О.Н. Соколовський (січень 1926 — жовтень 1927 р.).

СГНК України рішенням РНК УСРР у жовтня 1927 р. офіційно реорганізований у Науково-консультаційну раду при Наркоматі землеробства УСРР. Однак, як свідчать архівні документи та спогади сучасників, така ухвала приймалась, в першу чергу, за прояви націоналізму, що проступали в науковій діяльності. Див.: Вісник сільськогосподарської науки. — 1923. — Ч. 1–2. — С. 68–70. Див. також з цього приводу листування В.І. Вернадського та П.А. Тутковським у другій книзі цього тому.

Література: Сільськогосподарський науковий комітет України (1918–1927 рр.): зб. документів і матеріалів / УААН, ДНСГБ; Уклад.: В.А. Вергунов, А.С. Білоцерківська, Б.К. Супіханов, С.Д. Коваленко; Під заг. ред. М.В. Зубця, Ю.Ф. Мельника; Наук. ред. В.А. Вергунов. — К., 2006. — 528 с.; порт., фото. — (Історико-бібліографічна серія «Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії»). Кн. 14.); Науково-організаційні засади становлення та діяльності Національної академії аграрних наук України (до 80-річчя заснування НААН): наук. доп. / В.А. Вергунов; НААН, ДНСГБ. — К.: Аграр. наука, 2012. — 28 с.

³ Фомін Олександр Васильович (1867–1935), український ботанік, академік ВУАН (з 1921 р.), член Комісії по виробленню законопроекту про заснування УАН (з 1918 р.), Комісії для організації установ при Фізико-математичному відділі (1918–1919), голова Комісії для вивчення флори України (з 1919 р.). Детальніше про О.В. Фоміна див. біографічну довідку в коментарях до його листування з В.І. Вернадським в другій книзі цього тому.

⁴ Йдеться про арешти, пов'язані з «червоним терором», розв'язаним Київською ЧК.

⁵ Мається на увазі Всеросійське товариство цукрозаводчиків (ВТЦ), створене в 1897 р. багато в чому з ініціативи Південно-Російського товариства заохочення землеробства і сільськогосподарської промисловості або Київського землеробського синдикату. Останній на кошти ВТЦ з 1901 р. створює мережу дослідних полів у шести губерніях півдня Росії під керівництвом С.Л. Франкфурта, який, крім того, очолює створену ще 1 березня 1897 р. Київську хімічну і насінневу контрольну лабораторію (станцію) Київського землеробського синдикату. Завдячуючи зусиллям С.Л. Франкфурта у 1903 р. засновується агрохімічна лабораторія ВТЦ або синдикату цукрозаводчиків на чолі з О.І. Душечкіним. Перед подіями 1917 р. вона вважалась кращою у галузевому процесі не тільки в імперії, але й в Європі за рахунок технічного забезпечення та спектру виконання досліджень.

Згодом саме в цій лабораторії В.І. Вернадський провів спеціальні дослідження, які дали змогу розпочати експериментальні досліди з біогеохімії та отримати унікальні ре-

зультати на рівні світового відкриття: «...мы растили диатомовые на подольском каолине и могли доказать, что в этом подольском каолине при посеве диатомовых появился свободный гидрат окиси аммония, которого не было в нем раньше...». Згодом, у 1922 р., В.І. Вернадський робить за цими висновками доповідь у Паризькій академії наук, і це було «...первое выступление Украинской академии наук на международной академической арене...» (*Вернадский В.И.* Из воспоминаний: 1. Первый год Украинской Академии Наук (1918–1919) [АРАН, ф. 518, оп. 2, спр. 70] // Труды по истории науки / В.И. Вернадский. — М.: Наука, 2002. — С. 380. — (Библиотека трудов академика В.И. Вернадского). Див. також спогади, опубліковані у 1 томі цього видання.

Література: *Вергунов В.* Соломон Львович Франкфурт та діяльність Київської хімічної і насінневої контрольної станції Південно-Російського товариства заохочення землеробства і сільськогосподарської промисловості (1901–1910 рр.) / В. Вергунов // Історія української науки на межі тисячоліть : зб. наук. пр. — 2007. — Вип. 31. — С. 25–32.

⁶ Малюшицький [Микола Кирилович] (1872–1929), рослинник та фізіолог рослин, академік АН Білоруської РСР (з 1929 р.). Закінчив Московський сільськогосподарський інститут (1898). У 1900–1914 рр. викладач Київського політехнічного інституту, в 1914–1920 рр. директор та завідувач відділу прикладної ботаніки Київської обласної сільськогосподарської дослідної станції, з 1920 р. професор, завідувач кафедри рослинництва Київського сільськогосподарського інституту. Основні напрями наукових досліджень — агрохімія, прикладна ботаніка, селекція та агротехніка сільськогосподарських рослин. Вивчав дію осмотичного тиску ґрунтового розчину на ріст, розвиток та врожайність зернових культур, цукрового буряка та картоплі. Займався покращенням місцевих сортів сільськогосподарських культур шляхом селекції. Вивчав їхню анатомічну будову та фізіолого-біохімічні особливості.

⁷ Душечкін Олександр Іванович (1874–1956), засновник агрохімічної науки в Україні. Вищу освіту отримав, закінчивши у 1897 р. природничо-історичне відділення фізико-математичного факультету Петербурзького університету. Свою освіту продовжив у Цюріху з напрямку хімічної технології і органічної хімії. Після повернення працював хіміком у лабораторії Департаменту митних зборів. За участь у революційному русі був висланий до Новгородської губернії. З 1903 р. у Києві і працює спочатку хіміком, а потім помічником завідувача контрольно-насінневої станції і завідувачем агрохімічної лабораторії при Південно-Російському товаристві заохочення землеробства і сільськогосподарської промисловості, що обслуговує інтереси Всеросійського товариства цукрозаводчиків (синдикат цукрозаводчиків). З 1915 р. його призначено завідувачем відділу агрохімії Київської дослідної станції ВТЦ. У 1918 р. лабораторію ВТЦ відвідує В.І. Вернадський. У своїх спогадах від 10.06.1943 р. у Боровому (Казахстан) він пише: «я очень сблизился в это время с профессором С.Л. Франкфуртом — учеником К.А. Тимирязева, и А.И. Душечкиным, которые стояли во главе большой лаборатории Союза сахарозаводчиков. Они дали мне возможность поставить научную работу по биотехнологии...» (*Вернадский В.И.* Из воспоминаний: 1. Первый год Украинской Академии Наук (1918–1919) [АРАН, ф. 518, оп. 2, спр. 70] // Труды по истории науки / В.И. Вернадский. — М.: Наука, 2002. — С. 379 (библиотека трудов В.И. Вернадского). У 1921 р. обирається головою Київського обласного управління з дослідної справи. Починаючи з цього року викладає на сільськогосподарському відділенні Київського політехнічного інституту, що у 1923 р. трансформується у Київський сільськогосподарський інститут. При ньому організовує першу в країні кафедру агрохімії, яку очолював до кінця життя. Крім того, з 1.07.1920 р. є помічником завідувача секції досвідної агрономії СГНКУ, а з 1922 р. очолює в ньому окрему хімічну секцію, при якій створює перший в Україні Інститут сільськогосподарської хімії. Протягом 1928–1930 рр. очолює Центральну агрохімічну лабораторію, що була перетворена в УкрНДІ соцземлеробства, в якому він

працює завідувачем відділу хімізації, а у 1944–1946 рр. заступником директора з наукової роботи (нині Національний науковий центр «Інститут землеробства Національної академії аграрних наук»). Виступив фундатором Інституту фізіології рослин та генетики НАНУ, який очолював з 1946 до 1953 р., а лабораторією агрохімії в ньому керував до кінця свого життя. Опублікував понад 250 наукових праць. Основна наукова діяльність була спрямована на розробку основ мінерального живлення рослин, удосконалення систем удобрення в сівозмінах, доз, строків і способів внесення добрив та меліорантів, за що був нагороджений трьома орденами Леніна, орденом Трудового Червоного Прапора, у 1945 р. обраний академіком АН УРСР, а у 1949 р. йому було присвоєно звання «Заслужений діяч науки УРСР».

Література: *Вергунов В.А.* Душечкін Олександр Іванович / В.А. Вергунов // Вчені ґрунтознавці, агрохіміки, землероби / УААН, серія «Українські вчені-аграрії ХХ століття». — К.: Аграрна наука, 2003. — Кн. 8. — С. 191–192; *Душечкин А.И.* // Научные работники СССР. Без Москвы и Ленинграда. Часть VI / Наука и научные работники СССР. — Л., 1928. — С. 119; Душечкін Олександр Іванович // Національна академія Наук України. Персональний склад. 1918–2003. — К. «Фенікс», 2003. — С. 29; Сільськогосподарський науковий комітет України (1918–1927 рр.). Зб. док. і матер. / УААН, ДНСГБ; Уклад.: В.А. Вергунов, А.С. Білоцерківська, Б.К. Супіханов та ін. — К., 2006. — 528 с.; *Капитанчук В.А.* Выдающийся ученый-агрохимик / В.А. Капитанчук // Земледелие. — № 2. — 1977. — С. 35–36.

⁸ Особу не встановлено.

⁹ Франкфурт Соломон Львович (1866–1954), відомий вчений-аграрій, громадський і державний діяч, один з організаторів сільськогосподарської дослідної справи в Росії та Україні протягом 1901–1920 рр. У 1896 р. захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня магістра сільського господарства на тему «О физической роли некоторых составных частей семян». У тому ж році світ побачила його фундаментальна монографія «Методы химического исследования веществ растительного происхождения». Після захисту працював приват-доцентом вищих навчальних закладів, проходив наукове стажування у відомого вченого професора Є. Шульца в Цюріху, а також на Ротамстедській станції; був завідувачем лабораторії Київського землеробського синдикату.

Найвище визнання як вченого й організатора галузевої науки в імперії та за її межами С.Л. Франкфурт отримав, очолюючи мережу дослідних полів ВТЦ (з 1901 р.), а також працюючи на посаді старшого фахівця Департаменту землеробства (1901–1917). Розробник програми і схеми всіх польових дослідів з цукровим буряком. Увесь спектр дослідництва поділявся на дві групи: технологічну та агрохімічну. Для реалізації поставлених наукових завдань другої групи вчений створив в Києві одну з кращих в імперії агрохімічних та контрольно-насінневих лабораторій (1903). Згодом на її основі був створений теперішній Національний науковий центр «Інститут землеробства НААН». Результати досліджень за редакцією вченого опубліковано в «Трудах Сети Опытных полей Всероссийского Общества Сахарозаводчиков», «Отчетах про деятельность Лаборатории и Контрольно-семенной станции» (з 1902 р.), провідних галузевих журналах: «Вестник сахарной промышленности», «Хозяин», «Хозяйство», «Журнал опытной агрономии» та ін.

С.Л. Франкфурт — один із кращих і компетентних популяризаторів культури цукрового буряку в імперії через цілу серію авторських науково-популярних книг. Він є автором понад 100 наукових і науково-популярних праць.

Під керівництвом вченого мережі вдалося фактично на новій методологічній основі, що ґрунтувалась на результатах польових досліджень, відпрацювати не тільки оптимальну технологію вирощування цукрового буряку, а й запропонувати раціональні підходи щодо його промислової переробки. 9 грудня 1909 р. науковець організував Центральну дослідну станцію з культури цукрового буряку, розробив її першу програму. Свою діяльність ця установа у

вигляді Миронівської дослідної і селекційної станції (нині Миронівський інститут пшениці ім. В.М. Ремесла НААН) розпочала з 1912 р.; вчений очолював її протягом 1918–1919 рр.

С.Л. Франкфурт був серед 39 засновників першого вітчизняного фахового наукового товариства — Київського агрономічного, створеного 12 лютого 1909 р. Засновник Київського обласного союзу хіміків (1917), член правління Союзу промисловості, торгівлі, фінансів і сільського господарства (1918), товариш міністра земельних справ Української Держави (1918), голова Сільськогосподарського наукового комітету України (1919–1920), завідувач селекційно-насіневого відділу Головцукру (1920).

Маловідомою залишається участь С.Л. Франкфурта в заснуванні УАН. Запис у щоденнику В.І. Вернадського від 12.06.1918 р. дає підтвердження, що він запропонував Соломону Львовичу увійти у Комісію по заснуванню Академії, і той погодився: «...Был у Соломона Львовича Франкфурта и осматривал большой научный институт, созданный им при синдикате сахарозаводчиков. Он идет в Комиссию Академии. Союзник по вопросу о значении прикладной науки...». Бачення С.Л. Франкфурта місця аграрної науки в лоні УАН через спеціальну «Записку» як члена комісії не збереглося. В цей час він очолює делегацію від імені гетьмана П. Скоропадського на економічних перемовинах з перегляду торговельного договору з Німеччиною. На пропозицію В.І. Вернадського увійшов до членів редколегії журналу-збірника памфлетів про українсько-російські проблеми разом із М.П. Василенком та К.Г. Воблим. Наприкінці 1920 р. емігрував спочатку до Польщі, а потім до Німеччини. Помер у США.

Література: *В.А.Вергунов*. С.Л. Франкфурт і розвиток вітчизняної сільськогосподарської дослідної справи (1901–1920р.р.) / В.А. Вергунов // Історичні записки: Зб. Наук. пр.. Вип. 11 — Луганськ, 2006. — С. 204–240.

¹⁰ Флоров Микола Петрович, ґрунтознавець, разом з О.Ф. Лебедевим, В.І. Крокосом, Г.Г. Маховим представляв українську ґрунтознавчу наукову школу О.Г. Набоких. Після отримання у 1904 р. вищої освіти працює за фахом у Київському губернському земстві. Починає помічником завідувача колективних дослідів (хіміком), а з 1910 р. стає їхнім керівником. З цього року увійшов до членів Київського агрономічного товариства. У 1912 р. його залучать членом редколегії щотижневика «Хозйяство». За рекомендацією С.Л. Франкфурта з 26 вересня 1913 р. член секції землеробства з проведення Всеросійської сільськогосподарської виставки у Києві 1913 р. У наступному році стає завідувачем ґрунтових досліджень Київської губернської управи. Разом із Ф.І. Левченком та О.Г. Набоких у 1916 р. розробляє програму досліджень ґрунтів дослідних установ Південно-Західного краю. В цей же рік виходить його найвідоміша книга «Матеріали для характеристики леса и почвенного покрова Киевской лесостепи», в якій робить відкриття світового рівня для потреб наукового ґрунтознавства, а саме — встановлює залежність продуктивності (родючості) від ступеня деградації ґрунтів, а також доводить неоднакову реакцію рослин на внесення добрив на різних типах ґрунтів. З 30 грудня 1918 р. наказом по Міністерству земельних справ призначається завідувачем Бюро, а згодом секції ґрунтознавства новоствореного Сільськогосподарського вченого комітету України. Протягом 1919 р. проводить планові обстеження дослідних установ республіки, у тому числі на прохання УАН — Києво-Голосіївської лісової дачі. Разом із О.Г. Набоких готує першу десятиверстову схематичну карту ґрунтів України, яка, на жаль, була втрачена. У лютому 1920 р. очолює Комісію з перегляду статусу СГНКУ в пристосуванні його до УАН, який був схвалений Загальними зборами 15 березня 1920 р. На початку 1921 р. емігрує до Румунії, де довгий час працює в Інституті геології. Є відомості, що потім переїжджає до США.

Література: *Вергунов В.А.* Дослідження ґрунтів Київщини та перша ґрунтова карта України у світлі творчої спадщини М.П. Флорова / В.А. Вергунов // Часопис української

історії / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, каф. укр. історії та етнополітики. — 2007. — Вип. 8. — С. 58–69.

¹¹ *Морозов Г.Ф.* Основание учения о лесе. Лекции, читанные в Таврическом университете. — Симферополь, Русское книгоиздательство в Крыму, 1920. — 317 с.

¹² Дату встановлено за фразами: «В прошлом году Вы были в Чехословакии» и «В 1932 г. он принимал ...». У 1933 р. В.І. Вернадський був у закордонному відрядженні (серпень–листопад).

¹³ Отоцький Павло Володимирович (1866–1933), геолог, ґрунтознавець, учень та соратник В.В. Докучаєва, видавець та перший редактор (1899–1916) журналу «Почвоведение». Закінчив курс з природознавчого розряду фізико-математичного факультету Санкт-Петербурзького університету, приват-доцент цього ж університету. З 1893 р. працював консерватором мінералогічного кабінету університету. В 1900 р. вперше в Росії П.В. Отоцький розпочав читати курс географії ґрунтів. З 1904 р. працював завідувачем Центрального педагогічного музею (нині Центральний ґрунтознавчий музей) — першої офіційної ґрунтознавчої установи. Учасник Особливої експедиції Лісового департаменту (пізніше Дослідні лісництва) для перевірки ефективності розроблених В.В. Докучаєвим заходів по боротьбі з посухою в чорноземних областях Росії. В роботі експедиції брали участь й інші учні Докучаєва: П.О. Зем'ятченський, В.І. Вернадський, Г.М. Висоцький, Г.І. Танфільєв, К.Д. Глінка, М.П. Адамов.

Основні праці: «Полиморфизм» (1892), «Гидрологический очерк Воронцовки» (1894), «Шипов лес. Почвенно-геологический очерк» (1894), «Орогидрографический очерк Полтавской губернии» (1894), «Новая работа по гидрологии» (1895), «Гидрологическая экскурсия 1895 г. в степные леса» (1896), «Очерки по почвоведению» (1897); «Борисьяк. Биографический очерк» (1897) та ін. Співробітничав у 82-томному «Энциклопедическом словаре» Брокгауза-Єфрона по відділу ґрунтознавства та динамічної геології

¹⁴ Танфільєв Гаврило Іванович (1857–1928), ботанік-географ, ботанік, ґрунтознавець, ученик В.В. Докучаєва. Разом із В.В. Докучаєвим у 1889 р. обстежує ґрунти Костянтиноградського і Кобелякського повітів під час Полтавської експедиції. У 1884 р. закінчив природниче відділення фізико-математичного факультету Петербурзького університету і поступає на роботу в Департамент землеробства Міністерства державних маєтностей. З 1887 р. член Вільного економічного товариства, секретар (1888) Ґрунтової комісії товариства, яку потім очолює до 1905 р. У 1900 р. приват-доцент Петербурзького університету, де читає курс ботанічної географії Росії, а також спочатку молодший консерватор Петербурзького ботанічного саду і потім головний його ботанік до 1905 р. У 1897 р. розробляє першу схему поділу Європейської частини країни на фізико-географічні області або її районування. Восени 1905 р. переїжджає до Одеси, де 23 роки працює у Новоросійському університеті, читає курси: загального землеробства з морфологією земної поверхні, географії рослин, полярних країн. Окрім того веде курс географії на Вищих жіночих курсах та курс фізичної географії — в Одеському інституті народної освіти, де до того ж очолює ще й кафедру географії. У 1911 р. доктор географії після захисту в Петербурзькому університеті дисертації на тему «Пределы лесов в полярной России». З 1918 р. до кінця життя викладає ґрунтознавство в Одеському сільськогосподарському інституті. Протягом 1911–1928 рр. президент Одеського товариства природодослідників, а також почесний член Російського географічного товариства. Наукові праці присвячені вивченню торфо-болотних ґрунтів Полісся. Нагороджений золотою медаллю Паризької всесвітньої виставки 1900 р., золотою медаллю Російського географічного товариства. Його ім'ям названо острів у групі Курильських островів. П'ятитомний університетський курс вченого «Географія Росії», який він

готував протягом 1916–1928 рр., відіграв величезне значення у розвитку вітчизняної географічної науки. Див. також лист Г.І. Танфільєва у другій книзі цього тому.

Література: *Мигунова Е.С.* Гавриил Иванович Танфильев — выдающийся отечественный естествоиспытатель (к 150-летию со дня рождения) / Е. С. Мигунова, Г. Б. Глазун // *Лесоведение*. — 2008. — № 4. — С. 78–80; Танфильев Гавриил Иванович // *Биологи. Биографический справочник*. — К.: Наукова думка, 1984. — С. 609; *Береговий П.М.* Гаврило Іванович Танфільєв / П.М. Береговий, М.А. Лагутіна // *Видатні вітчизняні ботаніки*. — К.: Держ. учб.-педаг. вид-во «Радянська школа», 1955. — С. 105–116.

¹⁵ Дочка В.І. Вернадського Ніна Вернадська-Толль в цей час мешкала з сім'єю в Празі.

¹⁶ Курорт у Підмосков'ї.

¹⁷ Відбитки з книги: *В.И. Вернадский.* Проблемы биогеохимии: «О коренном материально-энергетическом отличии живых и косных тел биосферы» — Л., 1939.

¹⁸ Порівняння із Саваофом можна вважати критичною спробою обожити працьовитість В.Р. Вільямса. Вільямс Василь Робертович (1863–1939), визначний ґрунтознавець, академік ряду академій, лауреат знаних премій й високих нагород радянської доби. В.Р. Вільямс — автор системи заходів для підвищення родючості ґрунтів, яка в 1920-х роках дістала назву «травопільна система землеробства». Проте пізніше ряд теоретичних положень названої системи виявився помилковим. Хибність і схематизм властиві також працям ученого, які стосувалися його поглядів на тогочасні кліматичні дослідження.

Література: *Биографический словарь деятелей естествознания и техники. В. 2 т.* — М, 1958. — Т. 1. — С. 165–167; *Українська сільськогосподарська енциклопедія. У 3 т.* — К, 1970. — Т. 1. — С. 242–243; *Биологи. Биографический справочник*. — К., 1984. — С. 133–134.

¹⁹ Ймовірно, Г.М. Висоцький, згадуючи «доцента-почвоведа Солонечника», пише про Володимира Мусійовича Соловейчика, працівника Геодезичного інституту в Харкові по кафедрі економіки та організації господарства (1890 року народження), який у 1915 р. закінчив Ново-Олександрійський інститут сільського господарства, а на 1928 р. працював заступником голови Земплану Народного комісаріату земельних справ УСРР.

²⁰ В.І. Вернадський в щоденнику під 6 квітня 1940 р. пише: «Умер в Харькове Георгий Николаевич Высоцкий, с которым я встретился в Киеве, где завязалась наша научная дружба. В 1917 г. (1918 ? — *Упор.*), но еще раньше я встретился с ним в Петербурге, мне кажется, при жизни Докучаева — но сблизился в Крыму, в 1918 г. (1920 ? — *Упор.*). Это был настоящий натуралист по природе — глуховатый, и те же черты организации перешли и к его взрослой дочери, с которой его связывала глубокая любовь и дружба. Благородная его мягкость и деликатность в отношении к людям соединялись с твердостью характера и стойкостью. Он был в своем писании любителем новых понятий и новых слов, поэтому его работы очень трудны для чтения. У него не было таланта в этом творчестве. Когда вдумываешься в научный язык, то на каждом шагу чувствуешь — даже в богатом русском — его недостаточность для выражения оттенков понимания. Виделся я с ним после Крыма изредка, когда он приезжал в Москву, а раньше — в Петербург. Последний раз, кажется, я видел его в Ленинграде (или в Москве ?), когда праздновали какой-то юбилей и его воспоминания о Докучаеве. Мы, самые старые докучаевцы — Левенсон-Лессинг, я, Землячченский, Высоцкий, и, кажется, Просолов. Незадолго — за несколько месяцев до его смерти, я послал ему одну из своих статей и получил от него обещание прислать свою книжку, которую и прислал с милой надписью. Я еще не успел ее прочесть. В своем письме он выражал мне его признание научной значимости моей работы». (Боровое. 19–20.XI.1941) (АРАН, ф. 518, оп. 2, спр. 49, арк. 14).

Комментарии

¹ *Высоцкий Георгий Николаевич (1865–1940)*, лесовод, почвовед-геоботаник, гидролог, климатолог, географ, ученик профессора В.В. Докучаева. Академик АН УССР (1939), действительный член ВАСХНИЛ (1934). Окончил Петровско-Разумовскую сельскохозяйственную академию (1890). В 1890–1891 гг. работал в Бердянском лесничестве. В 1892–1904 гг. работал в Велико-Анадольском лесном массиве в Специальной экспедиции по проверке и учету разных методов ведения лесного и водного хозяйства в степях России во главе с В.В. Докучаевым. После этого возглавил Постоянную комиссию по лесному исследовательскому делу в России. С 1913 г. жил в Киеве и работал в лесном ведомстве, исследовал почвы Алешковских песков. С января 1918 г. специалист Комитета земельных дел Украины, входил в состав Комиссии высшей школы и научных учреждений, возглавляемой В.И. Вернадским. Преподавал курс гидрологии почв в качестве приват-доцента в Киевском университете. В 1917 г. Новороссийский (Одесский) университет присудил ему степень доктора агрономии *honoris causa*. В дневнике под 24.VI.1918 г. В.И. Вернадский писал: «Заходил с Н.П. Василенко к Высоцкому поздравить его с докторством *honoris causa* <во внимание заслуг>. Это, по моему мнению, совершенно правильное назначение. Высоцкий — талантливый русский натуралист с огромным чувством живой природы. Почти все его работы носят печать оригинальности и самобытности; много тонкого наблюдения природы. Это любопытный пример ученого, пошедшего вне академической работы и к ней приходящего лишь поздно в жизни» (*Вернадский В.И.* Дневники: 1917–1921 гг. Октябрь 1917 — январь 1920 г. — К.: Наук. думка, 1994. — С. 110). См. также протоколы Комиссии высшей школы, опубликованные в первой книге первого тома настоящего издания.

16 октября 1918 г. Советом Таврического университета был избран на должность ординарного профессора по кафедре почвоведения. В Крым Г.Н. Высоцкий смог выехать из Киева только 25 сентября 1919 г. Он сам так определял свою будущую работу в Крыму: «Полагаю, что летние работы в горах Крыма не только не будут мешать профессорской деятельности, а, напротив, будут давать возможность идти далее в изучении природы нашего юга, в частности, почв, и пользоваться этим для университетского курса. Занятие кафедры в Таврическом университете считало отныне своей основной деятельностью» (ГАРФ, ф. Р.-4959, оп. 1, д. 24, л. 78 об.). Г.Н. Высоцкий возглавлял в Таврическом университете кафедру почвоведения, а затем, после смерти Г.Ф. Морозова (май 1920 г.), и кафедру лесоводства. «Трудно было вести две кафедры, — вспоминал Г.Н. Высоцкий, — пришлось сократить мое возлюбленное природное следопытство и писательство» (*Высоцкий Г.Н.* Георгий Николаевич Высоцкий и его труды. (Автобиография) // Почвоведение. — 1941. — № 3). И все же в эти годы, особенно после переезда В.И. Вернадского в Симферополь, ученые-естественники много экскурсировали по Крыму. Сам В.И. Вернадский отметит в дневнике под 19 мая 1920 г.: «Сегодня сделал экскурсию в Эски-Орду с Двойченко, Обручевым, Гедв. Федор. Вебер, Поповым, Высоцким, С.С. Татарским, Дмитр. Ив. Щербаковым. Хороших образцов не нашли. Были на университетской лошади, на дрогах. Красивая долина Салгира. День был хороший, и я с удовольствием дышал свежим воздухом. Все это время вимательно присматривались к флоре. Много нового, узнаю и вдумываюсь» (*В.И. Вернадский.* Дневники: 1917–1921 гг. Январь 1920 — март 1921 г. — К., 1997. С. 72–73). Так в процессе полевых наблюдений, в дружеских путешествиях и беседах, при встречах с любопытными фактами нередко генерировались интересные научные идеи о происхождении тех или иных объектов природы Крыма, что влекло за собой выводы и обобщения и, в конечном итоге, оригинальные научные публикации, которыми так прославился Таврический университет.

Г.Ф. Морозов, готовя в Симферополе к публикации ныне всемирно известный труд «Основания учения о лесе» (1920), постоянно обсуждал с Г.Н. Высоцким возникавшие научные проблемы, а в самом тексте неоднократно ссылался на его авторитетные исследования. В частности, классиком лесоводства отмечено: «Нигде не изучена с такой обстоятельностью роль микрорельефа, как у нас (в европейской части страны. — *Сост.*), как в отношении образования почв, так и с ботанико-географической точки зрения. Особенно ценный материал имеется в работах Докучаевской школы почвенников и ботаников, в работах Панфилова, Краснова, Высоцкого» (*Г.Ф. Морозов. Основания учения о лесе. Лекции, читанные в Таврическом университете. — Симферополь, 1920. — С. 37*). Георгий Николаевич специально написал о Георгии Федоровиче для этой книги вступительную статью, ставшую, увы, некрологом (*Г.Н. Высоцкий. Георгий Федорович Морозов. 16 мая 1920. — Указ. соч. — С. 1–7*).

Вокруг кафедр, возглавляемых Г.Н. Высоцким, группировалась любознательная, способная молодежь, будущие профессора — Н.Н. Клепинин, П.М. Мурзаев, П.А. Двойченко, Е.В. Вульф, Б.А. Федорович и другие, те, кто в последующие годы внес существенный вклад в познание уникальной природы Крымского полуострова. Опытные и молодые преподаватели старались передать дух творчества и увлеченности своим студентам. Б.А. Федорович, учившийся в те годы в Таврическом университете (впоследствии доктор географических наук), вспоминал: «Мы, студенты, были избалованы нашими прекрасными профессорами... Спокойно и глубоко продуманы были лекции В.А. Обручева. На лекциях В.И. Вернадского мы постигали тайны строения атома, материи и мироздания. А как интересны были лекции академиков и профессоров — зоолога П.П. Сушкина, ботаников А.В. Палладина и Н.И. Кузнецова, лесоведа Г.Ф. Морозова, почвовед Г.Н. Высоцкого...!» (АРАН, ф. 642, оп. 2, д. 217, л. 6).

После отъезда В.И. Вернадского из Крыма Г.Н. Высоцкий возглавил Ученый сельскохозяйственный комитет Крыма, научные экспедиции в 1922–1923 гг. в Асканию-Нова. В 1923 г., в связи с закрытием агрономического факультета в Таврическом университете, Г.Н. Высоцкий выехал в Минск, где стал заведовать кафедрой лесоводства Белорусского института сельского хозяйства. В Крыму он написал еще две работы «О перспективах нашего степного полеводства» и «Пробные глубокопочвенные раскопки в Аскания-Нова» (обе 1923 г.).

Имя академика Г.Н. Высоцкого занесено на мемориальную доску выдающихся ученых Таврического университета. В феврале 2000 г. в честь Г.Н. Высоцкого названа одна из карстовых полостей горы Северная Демерджи в горном Крыму.

В 1923–1926 гг. профессор Белорусского сельскохозяйственного института в Минске. В 1926–1930 гг. заведующий кафедрой Харьковского института сельского и лесного хозяйства. В 1930–1940 гг. консультант Всесоюзного научно-исследовательского института лесного хозяйства и агрономии (Харьков).

По состоянию здоровья в 1926 г. возвращается в Украину заведующим профильной кафедрой Харьковского института сельского хозяйства и лесоводства им. Х.Г. Раковского и параллельно возглавляет отдел исследовательского лесного дела Всеукраинского управления лесами. В 1930 г. выступает фундатором Украинского НИИ агролесомелиорации и лесного хозяйства, который сегодня носит его имя, и работал там до самой смерти 6 апреля 1940 г. Творческий вклад Г.Н. Высоцкого в вопросы теории и практики лесоразведения насчитывает более 200 фундаментальных научных трудов.

Научные работы относятся к вопросам влияния леса на водный режим местности, подбора лесных пород для степного лесоразведения типологии лесонасаждений. Установил характер влияния леса на среду обитания и причины безлесья степей. Впервые рассчитал баланс влаги под лесом и полем, обосновал древесно-кустарниковый

тип степных лесонасаждений; заложил основы почвенной гидрогеологии засушливых районов. Разработал основы ороклиматической классификации почв.

Литература: История Академии наук Украинской ССР. — К., Наукова думка, 1979. — С. 687–688; *Береговий П.М.* Георгій Миколайович Висоцький (1865–1940) / П.М. Береговий, М.А. Лагутіна // Видатні вітчизняні ботаніки. — К.: Держ. учб.-ред. вид-во «Рад. школа», 1969. — С. 135–139; *Ярилов А.А.* Г.Н. Висоцкий-следопыт-географ / А.А. Ярилов // Почвоведение. — 1941. — № 3. — С. 3–12; Георгий Николаевич Висоцкий и его труды (Автобиография) // Почвоведение. — 1941. — № 3. — С. 13–39; Георгий Николаевич Висоцкий (Автобиография) / Публ. В.В. Лаврова // Крымский архив. — 2000. — № 6. — С. 71–72; *Ена В., Ена А., Ена А.* «Кровь земли». — Г.Н. Висоцкий // Открыватели земли крымской. — Симферополь, 2007. — С. 252–257; *А.И. Кафанов, В.А. Кудряшов.* Висоцкий Георгий Николаевич (1865–1940) // Выдающиеся ученые-биогеографы. Библиографический справочник. — М.: Наука, 2007. — С. 48; *Исаченко А.Г.* Георгий Николаевич Висоцкий — выдающийся отечественный географ. — Л., 1953.

² Имеется в виду Ученый комитет земельных дел, известный как Сельскохозяйственный ученый комитет (СХНК), сначала ученый, а вскоре — научный. Комитет был основан 1 ноября 1918 г. Министерством земельных дел УНР в Киеве. Первым председателем комитета был назначен академик В.И. Вернадский (ЦГАВО Украины, ф. 1061, оп. 1, д. 32, л. 202, 216). СХНК начал работу по организации и объединению многогранной сельскохозяйственной научной деятельности в Украине, обозначился контакт между отраслевой наукой и практической деятельностью.

В 1920 г. Правительством УССР, вместе с Народным комиссариатом земельных дел (НКЗД), переехали в Харьков, и это несколько затрудняло деловую взаимосвязь между НКЗД и СХНК. На протяжении 1920–1922 гг. СХНК Украины занимался постановкой опытов в разных отраслевых направлениях, проводил образовательную агрономическую деятельность. Структура комитета усовершенствовалась, впервые в истории отраслевых исследований в Украине появился ряд специализированных научно-исследовательских институтов, станций, лабораторий. Так, при Ботанической секции существовал Институт селекции во главе с В.В. Колкуновым, Институт семеноводства, директор А.А. Яната, Центральная фитопатологическая станция, директор Я. Куда; при Химической секции — Институт сельскохозяйственной химии, директор А.И. Душечкин; при Секции почвоведения — Институт экспериментального почвоведения во главе с Г.Г. Маховым; при Экономической секции — Сельскохозяйственный синоптически-конъюнктурный институт во главе с С.Ф. Веселовским; при Зоологической секции — Центральная рыбная станция, директор И. Фалиев; Центральная энтомологическая станция, директор И.Н. Щоголив; Центральная станция исследования кормовых растений, директор Ф. Вангенгейн и др. Кроме того, в этот период функционировали региональные филиалы СХНК Украины: Винницкий под председательством В. Донельмаера, Волынский — Н. Кудрицкого, Киевский — С. Веселовского, Каменец-Подольский — С. Городецкого, Уманский — П. Крыжевского, Полтавский — и.о. председателя В.И. Сазанова и др.

СХНК Украины был переведен в Харьков в конце 1923 г. В деятельности комитета появился ряд новых проблем — как финансовых, так и организационного характера, среди которых на первое место вышли сложные проблемы Днепроостроя. На протяжении 1925–1926 гг. особо значимыми стали вопросы о состоянии, нуждах, заданиях и организации сельскохозяйственной науки в Украине как неотложный государственный спрос на развитие производительных сил относительно требований коллективного ведения хозяйствования.

Среди самых известных научных наработок СХНК Украины — создание первой синтетической карты почв Украины в 25-верстовом измерении, издание «Матеріалів дослідження ґрунтів України» (руководитель — Г.Г. Махов) в 10 томах; создание укра-

инской ботанической классификации (А.А. Яната); изучение особенностей засухоустойчивых растений (В.В. Колкунов) и др. За это время была создана расширенная сеть исследовательских учреждений, которая насчитывала 32 научно-исследовательских института, большое количество исследовательских станций, опытных полей, лабораторий, опорных пунктов, сортоиспытательных участков и др. Каждая секция выпускала специальные «Праці», а СХНК Украины — журнал «Вісник сільськогосподарської науки» с 1921 г.

За время существования СХНК Украины его возглавляли: академик В.И. Вернадский (ноябрь–декабрь 1918 г.), академик ВУАН П.А. Тутковский (январь–май 1919 г.), С.Л. Франкфурт (июнь 1919 — декабрь 1920 г.), Н.Н. Ковалевский и И.Н. Щоголив (на протяжении 1921 г.), профессор С.Ф. Веселовский (февраль 1922 — декабрь 1923 г.), Н.Н. Вольф (июнь 1924 — январь 1925 г.), академик А.Н. Соколовский (январь 1926 — октябрь 1927 г.).

СХНК Украины по решению СНК УССР в октябре 1927 г. был официально реорганизован в Научно-консультационный совет при Наркомате земледелия УССР. Однако, как свидетельствуют архивные документы и воспоминания современников, такое решение принималось, в первую очередь, за проявления национализма, которые проступали в научной деятельности. См.: Вісник сільськогосподарської науки. — 1923. — Ч. 1–2. — С. 68–70. См. также по этому поводу переписку В.И. Вернадского с П.А. Тутковским во второй книге этого тома.

Литература: Сільськогосподарський науковий комітет України (1918–1927 рр.): зб. документів і матеріалів / УААН, ДНСГБ; Уклад.: В.А. Вергунов, А.С. Білоцерківська, Б.К. Супіханов, С.Д. Коваленко; Під заг. ред. М.В. Зубця, Ю.Ф. Мельника; Наук. ред. В.А. Вергунов. — К., 2006. — 528 с.; порт., фото. — (Історико-бібліографічна серія «Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії». Кн. 14.); Науково-організаційні засади становлення та діяльності Національної академії аграрних наук України (до 80-річчя заснування НААН): наук. доп. / В.А. Вергунов; НААН, ДНСГБ. — К.: Аграр. наука, 2012. — 28 с.

³ Фомин Александр Васильевич (1867–1935), украинский ботаник, академик ВУАН (с 1921 г.), член Комиссии по выработке законопроекта об основании УАН (с 1918 г.), Комиссии по организации учреждений при Физико-математическом отделе (1918–1919), председатель Комиссии по изучению флоры Украины (с 1919 г.). Подробнее о А.В. Фомине см. биографическую справку в комментариях к его переписке с В.И. Вернадским во второй книге этого тома.

⁴ Имеются в виду аресты, связанные с «красным террором», развязанным Киевской ЧК.

⁵ Имеется в виду Всероссийское общество сахарозаводчиков (ВОС), созданное в 1897 г., преимущественно по инициативе Южно-Российского общества поощрения земледелия и сельскохозяйственной промышленности или Киевского земледельческого синдиката. Последний на средства ВОС с 1901 г. создает сеть опытных полей в шести губерниях юга России под руководством С.Л. Франкфурта, который, кроме того, возглавил созданную еще 1 марта 1897 г. Киевскую химическую и семенную контрольную лабораторию (станцию) Киевского земледельческого синдиката. Благодаря усилиям С.Л. Франкфурта в 1903 г. основывается агрохимическая лаборатория ВОС или синдиката сахарозаводчиков во главе с А.И. Душечкиным. Перед событиями 1917 г. она считалась лучшей в отраслевом процессе не только в империи, но и в Европе за счет технического обеспечения и спектра выполненных исследований.

Впоследствии именно в этой лаборатории В.И. Вернадский провел специальные исследования, которые дали возможность начать экспериментальные опыты по биогеохимии и получить уникальные результаты на уровне мирового открытия: «...мы растили

диатомовые на подольском каолине и могли доказать, что в этом подольском каолине при посеве диатомовых появился свободный гидрат окиси аммония, которого не было в нем раньше...». Впоследствии в 1922 г. В.И. Вернадский делает по этим выводам доклад в Парижской академии наук, и это было «...первое выступление Украинской академии наук на международной академической арене...» (*Вернадский В.И.* Из воспоминаний: 1. Первый год Украинской Академии Наук (1918–1919) [АРАН, ф. 518, оп. 2, д. 70] // Труды по истории науки / В.И. Вернадский. — М.: Наука, 2002. — С. 380. — (Библиотека трудов академика В.И. Вернадского). См. также воспоминания, опубликованные в 1 томе этого издания.

Литература: *Вергунов В.* Соломон Львович Франкфурт та діяльність Київської хімічної і насінневої контрольної станції Південно-Російського товариства заохочення землеробства і сільськогосподарської промисловості (1901–1910 рр.) / В. Вергунов // Історія української науки на межі тисячоліть: зб. наук. пр. — 2007. — Вип. 31. — С. 25–32.

⁶ Малюшицкий [Николай Кириллович] (1872–1929), растениевед и физиолог растений, академик АН Белорусской ССР (с 1929 г.). Окончил Московский сельскохозяйственный институт (1898). В 1900–1914 гг. преподаватель Киевского политехнического института, в 1914–1920 гг. директор и заведующий отделом прикладной ботаники Киевской областной сельскохозяйственной опытной станции, с 1920 г. профессор, заведующий кафедрой растениеводства Киевского сельскохозяйственного института. Основные направления научных исследований — агрохимия, прикладная ботаника, селекция и агротехника сельскохозяйственных растений. Изучал действие осмотического давления почвенного раствора на рост, развитие и урожайность зерновых культур, сахарной свеклы и картофеля. Занимался улучшением местных сортов сельскохозяйственных культур путем селекции. Изучал их анатомическое строение и физиолого-биохимические особенности.

⁷ Душечкин Александр Иванович (1874–1956), основатель агрохимической науки в Украине. Высшее образование получил, окончив в 1897 г. естественно-историческое отделение физико-математического факультета Петербургского университета. Свое образование продолжил в Цюрихе по направлению химической технологии и органической химии. После возвращения работал химиком в лаборатории Департамента таможенных сборов. За участие в революционном движении был сослан в Новгородскую губернию. С 1903 г. в Киеве и работает сначала химиком, а потом помощником заведующего контрольно-семенной станцией и заведующим агрохимической лабораторией при Южно-Российском обществе поощрения земледелия и сельскохозяйственной промышленности, которое обслуживало интересы Всероссийского общества сахарозаводчиков (ВОС) (синдикат сахарозаводчиков). С 1915 г. его назначают заведующим отделом агрохимии Киевской опытной станции ВОС. В 1918 г. лабораторию ВОС посетил В.И. Вернадский. В своих воспоминаниях за 10.06.1943 г. в Боровом (Казахстан) он пишет: «я очень сблизился в это время с профессором С.Л. Франкфуртом — учеником К.А. Тимирязева, и А.И. Душечкиным, которые стояли во главе большой лаборатории Союза сахарозаводчиков. Они дали мне возможность поставить научную работу по биотехнологии...» (*Вернадский В.И.* Из воспоминаний: 1. Первый год Украинской Академии Наук (1918–1919) [АРАН, ф. 518, оп. 2, д. 70] // Труды по истории науки / В.И. Вернадский. — М.: Наука, 2002. — С. 379 (библиотека трудов В.И. Вернадского). В 1921 г. избирается председателем Киевского областного управления по исследовательскому делу. Начиная с этого года преподает на сельскохозяйственном отделении Киевского политехнического института, который в 1923 г. трансформируется в Киевский сельскохозяйственный институт. При нем организывает первую в стране кафедру агрохимии, которую возглавлял до конца жизни. Кроме того, с 1.07.1920 г. является помощником заведующего секцией опытной агрономии СХНКУ, а с 1922 г. возглавляет

в нем отдельную химическую секцию, при которой создается первый в Украине Институт сельскохозяйственной химии. На протяжении 1928–1930 гг. возглавляет Центральную агрохимическую лабораторию, которая была превращена в УкрНИИ соцземледелия, в котором он работает заведующим отделом химизации, а в 1944–1946 гг. заместителем директора по научной работе (ныне ННЦ «Институт земледелия Национальной академии аграрных наук»). Был основателем Института физиологии растений и генетики НАНУ, который возглавлял с 1946 до 1953 г., а лабораторией агрохимии в нем руководил до конца жизни. Опубликовал более 250 научных трудов. Основная научная деятельность была направлена на разработку основ минерального питания растений, усовершенствование систем удобрения в севоменах, доз, сроков и способов внесения удобрений и мелиорантов, за что был награжден тремя орденами Ленина, орденом Трудового Красного Знамени, в 1945 г. избран академиком АН УССР, а в 1949 г. ему было присвоено звание «Заслуженный деятель науки УССР».

Литература: *Вергунов В.А.* Душечкін Олександр Іванович / В. А. Вергунов // Вчені ґрунтознавці, агрохіміки, землероби / УААН, серія «Українські вчені-аграрії ХХ століття». — К.: Аграрна наука, 2003. — Кн. 8. — С. 191–192; *Душечкин А.И.* // Научные работники СССР. Без Москвы и Ленинграда. Часть VI / Наука и научные работники СССР. — Л., 1928. — С. 119; Душечкін Олександр Іванович // Національна академія Наук України. Персональний склад. 1918–2003. — К. «Фенікс», 2003. — С. 29; Сільськогосподарський науковий комітет України (1918–1927 рр.). Зб. док. і матер. / УААН, ДНСГБ; Уклад.: В. А. Вергунов, А. С. Білоцерківська, Б. К. Супіханов та ін. — К., 2006. — 528 с.; *Капитанчук В.А.* Выдающийся ученый-агрохимик / В. А. Капитанчук // Земледелие. — № 2. — 1977. — С. 35–36.

⁸ Личность не установлена.

⁹ Франкфурт Соломон Львович (1866–1954), известный ученый-аграрий, общественный и государственный деятель, один из организаторов сельскохозяйственного исследовательского дела в России и Украине на протяжении 1901–1920 гг. В 1896 г. защитил диссертацию на соискание научной степени магистра сельского хозяйства на тему «О физической роли некоторых составных частей семян». В том же году свет увидела его фундаментальная монография «Методы химического исследования веществ растительного происхождения». После защиты работал приват-доцентом высших учебных заведений, проходил научную стажировку у известного ученого профессора Е. Шульца в Цюрихе, а также на Ротамстедской станции, был заведующим лабораторией Киевского земледельческого синдиката.

Наибольшее признание как ученого и организатора отраслевой науки в империи и за ее пределами С.Л. Франкфурт получил, возглавляя сеть опытных полей ВОС (с 1901 г.), а также работая на должности старшего специалиста Департамента земледелия (1901–1917). Разработчик программы и схемы всех полевых опытов по сахарной свекле. Весь спектр исследований разделялся на две группы: технологическую и агрохимическую. Для реализации поставленных научных заданий второй группы ученый создал в Киеве одну из лучших в империи агрохимических и контрольно-семенных лабораторий (1903). Вскоре на ее основе был создан нынешний Национальный научный центр «Институт земледелия Национальной академии аграрных наук». Результаты исследований в редакции ученого были опубликованы в «Трудах Сети Опытных полей Всероссийского Общества Сахарозаводчиков», «Отчетах про деятельность Лаборатории и Контрольно-семенной станции» (з 1902 р.), ведущих отраслевых журналах: «Вестник сахарной промышленности», «Хозяин», «Хозяйство», «Журнал опытной агрономии» и др.

С.Л. Франкфурт — один из лучших и компетентных популяризаторов культуры сахарной свеклы в империи посредством серии авторских научно-популярных книг. Он автор свыше 100 научных и научно-популярных трудов.

Под руководством ученого сети удалось фактически на новой методологической основе, которая базировалась на результатах полевых исследований, отработать не только оптимальную технологию выращивания сахарной свеклы, но и предложить рациональные подходы относительно ее промышленной переработки. 9 декабря 1909 г. ученый организовал Центральную исследовательскую станцию по культуре сахарной свеклы, разработал ее первую программу. Свою деятельность это учреждение в виде Мироновской исследовательской и селекционной станции (ныне Мироновский институт пшеницы им. В.Н. Ремесло НААН) начало с 1912 г.; ученый возглавлял его на протяжении 1918–1919 гг.

С.Л. Франкфурт был среди 36 основателей первого отечественного специализированного научного общества — Киевского агрономического, созданного 12 февраля 1909 г. Основатель Киевского областного союза химиков (1917), член правления Союза промышленности, торговли, финансов и сельского хозяйства (1918), товарищ министра земельных дел Украинской Державы (1918), председатель Сельскохозяйственного научного комитета Украины (1919–1920), заведующий селекционно-семенным отделом Главсахара (1920).

Малоизвестным остается участие С.Л. Франкфурта в основании УАН. Запись в дневнике В.И. Вернадского под 12.06.1918 г. подтверждает, что он предложил Соломону Львовичу войти в Комиссию по основанию Академии, и тот согласился: «...Был у Соломона Львовича Франкфурта и осматривал большой научный институт, созданный им при синдикате сахарозаводчиков. Он идет в Комиссию Академии. Союзник по вопросу о значении прикладной науки...». Видение С.Л. Франкфуртом места аграрной науки в УАН через специальную «Записку» как члена комиссии не сохранилось. В это время он возглавлял делегацию от имени гетмана П. Скоропадского на экономических переговорах по пересмотру торгового договора с Германией. На предложение В.И. Вернадского вошел в члены редколлегии журнала-сборника памфлетов об украинско-российских проблемах вместе с Н.П. Василенко и К.Г. Воблым. В конце 1920 г. эмигрировал сначала в Польшу, а потом Германию. Умер в США.

Литература: *В.А.Вергунов. С.Л. Франкфурт і розвиток вітчизняної сільськогосподарської дослідної справи (1901–1920 рр.) / В.А.Вергунов // Історичні записки: Зб. наук. пр. Вип. 11 — Луганськ, 2006. — С. 204–240.*

¹⁰ Флоров Николай Петрович, почвовед, вместе с А.Ф. Лебедевым, В.И. Крокосом, Г.Г. Маховым представлял украинскую почвоведческую школу А.Г. Набоких. После получения в 1904 г. высшего образования работает по специальности в Киевском губернском земстве. Начинает помощником заведующего коллективными опытами (химиком), а с 1919 г. становится их руководителем. С этого года вошел в члены Киевского агрономического общества. В 1912 г. его привлекают к членству в редколлегию еженедельника «Хозяйство». По рекомендации С.Л. Франкфурта с 26 сентября 1913 г. — член секции земледелия по проведению Всероссийской сельскохозяйственной выставки в Киеве в 1913 г. В следующем году становится заведующим почвенными исследованиями Киевской губернской управы. Вместе с Ф.И. Левченко и А.Г. Набоких в 1916 г. разрабатывает программу исследований почв для исследовательских учреждений Юго-Западного края. В этом же году выходит его самая известная книга «Материалы для характеристики леса и почвенного покрова Киевской лесостепи», в которой он делает открытие мирового уровня для нужд научного почвоведения, а именно — устанавливает зависимость продуктивности (плодородия) от степени деградации почв, а также доказывает неодинаковую реакцию растений на внесение удобрений на разных типах почв. С 30 декабря 1918 г. по приказу Министерства земельных дел назначается заведующим Бюро, а потом секции почвоведения созданного Сельскохозяйственного ученого комитета Украины. На протяжении 1919 г. проводит плановые обследования исследова-

тельских учреждений республики, в том числе по просьбе УАН — Киево-Голосеевской лесной дачи. Вместе с А.Г. Набоких готовит первую десятиверстовую схематическую карту почв Украины, которая, к сожалению, была утеряна. В феврале 1920 г. возглавляет Комиссию по пересмотру статуса СХНКУ относительно приспособления ее к УАН, который был одобрен Общим собранием 15 марта 1920 г. В начале 1921 г. эмигрирует в Румынию, где длительное время работает в Институте геологии. Есть сведения, что потом переехал в США.

Литература: *Вергунов В.А.* Дослідження ґрунтів Київщини та перша ґрунтова карта України у світлі творчої спадщини М.П.Флорова / В.А.Вергунов // Часопис української історії / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, каф. укр. історії та етнополітики. — 2007. — Вип. 8. — С. 58–69.

¹¹ *Морозов Г.Ф.* Основание учения о лесе. Лекции, читанные в Таврическом университете. — Симферополь, Русское книгоиздательство в Крыму, 1920. — 317 с.

¹² Дата устанавливается по фразам: «В прошлом году Вы были в Чехословакии» и «В 1932 г. он принимал ...». В 1933 г. В.И. Вернадский был в заграничной командировке (август–ноябрь).

¹³ Отоцкий Павел Владимирович (1866–1933), геолог, почвовед, ученик и соратник В.В. Докучаева, издатель и первый редактор (1899–1916) журнала «Почвоведение». Окончил курс в Санкт-Петербургском университете по естественному разряду физико-математического факультета, приват-доцент этого же университета. С 1893 г. работал консерватором минералогического кабинета университета. В 1900 г. впервые в России П.В. Отоцкий стал читать курс географии почв. С 1904 г. работал заведующим Центрального педологического музея (ныне Центральный почвенный музей) — первого официального почвенного учреждения. Участник Особой экспедиции Лесного департамента (впоследствии — Опытные лесничества) для проверки эффективности разработанных В.В. Докучаевым мер по борьбе с засухой в черноземных областях России. В работе экспедиции участвовали и другие ученики Докучаева: П.А. Землячченский, В.И. Вернадский, Г.Н. Высоцкий, Г.И. Танфильев, К.Д. Глинка, Н.П. Адамов.

Основные труды: «Полиморфизм» (1892), «Гидрологический очерк Воронцовки» (1894), «Шипов лес. Почвенно-геологический очерк» (1894), «Орогидрографический очерк Полтавской губернии» (1894), «Новая работа по гидрологии» (1895), «Гидрологическая экскурсия 1895 г. в степные леса» (1896), «Очерки по почвоведению» (1897); «Борисьяк. Биографический очерк» (1897) и др. Сотрудничал в 82-томном «Энциклопедическом словаре» Брокгауза-Ефрона, по отделу почвоведения и динамической геологии.

¹⁴ Танфильев Гавриил Иванович (1857–1928), ботаник-географ, ботаник, почвовед, ученик В.В. Докучаева. Вместе с В.В. Докучаевым в 1889 г. обследует почвы Константиновского и Кобелякского уездов во время Полтавской экспедиции. В 1884 г. закончил естественное отделение физико-математического факультета Петербургского университета и поступил на работу в Департамент земледелия Министерства государственных владений. С 1887 г. член Свободного экономического общества, секретарь (1888) Почвенной комиссии общества, которую потом возглавляет до 1905 г. В 1900 г. приват-доцент Петербургского университета, где преподает курс ботанической географии России, а также сначала младший консерватор Петербургского ботанического сада и потом его главный ботаник до 1905 г. В 1897 г. разрабатывает первую схему деления Европейской части страны на физико-географические области, или ее районирование. Осенью 1905 г. переезжает в Одессу, где 23 года работает в Новороссийском университете, читает курсы: общего земледелия с морфологией земной поверхности, географии растений, полярных стран. Кроме этого ведет курс географии на Высших женских курсах и курс физической географии в Одесском институте народного образования, где к

тому же возглавляет еще и кафедру географии. В 1911 г. доктор географии после защиты в Петербургском университете диссертации на тему «Пределы лесов в полярной России». С 1918 г. до конца жизни преподает почвоведение в Одесском сельскохозяйственном институте. На протяжении 1911–1928 гг. президент Одесского общества естествоиспытателей, а также почетный член Российского географического общества. Научные труды посвящены изучению торфо-болотных почв Полесья. Награжден золотой медалью Парижской всемирной выставки 1900 г., золотой медалью Российского географического общества. Его именем назван остров в группе Курильских островов. Пятилетний университетский курс ученого «География России», который он готовил на протяжении 1916–1928 гг., сыграл важную роль в развитии отечественной географической науки. См. также письмо Г.И. Танфильева во второй книге этого тома.

Литература: *Мигунова Е.С.* Гавриил Иванович Танфильев — выдающийся отечественный естествоиспытатель (к 150-летию со дня рождения) / Е.С. Мигунова, Г.Б. Гладун // *Лесоведение*. — 2008. — № 4. — С. 78–80; Танфильев Гавриил Иванович // *Биологи. Биографический справочник*. — К.: Наукова думка, 1984. — С. 609; *Береговий П.М.* Гаврило Иванович Танфильев / П.М. Береговий, М.А. Лагутіна // *Видатні вітчизняні ботаніки*. — К.: Держ. учб.-педаг. вид-во «Радянська школа», 1955. — С. 105–116.

¹⁵ Дочь В.И. Вернадского Нина Вернадская-Толль в это время с семьей проживала в Праге.

¹⁶ Курорт в Подмоскowie.

¹⁷ Оттиски из книги: *В.И. Вернадский*. Проблемы биогеохимии: «О коренном материально-энергетическом отличии живых и косных тел биосферы». — Л., 1939.

¹⁸ Сравнение с Саваофом можно считать попыткой обожествить работоспособность В.Р. Вильямса. Вильямс Василий Робертович (1863–1939), выдающийся почвовед, академик ряда академий, лауреат известных премий и высоких наград советского периода. В.Р. Вильямс — автор системы мероприятий для повышения плодородия почв, которая в 1920-х годах получила название «травопольная система земледелия». Впрочем позже ряд теоретических положений названной системы оказался ошибочным. Ложность и схематизм свойственны также трудам ученого, которые касались его взглядов на климатические исследования того времени.

Литература: *Биографический словарь деятелей естествознания и техники*. В. 2 т. — М, 1958. — Т. 1. — С. 165–167; *Українська сільськогосподарська енциклопедія*. У 3 т. — К, 1970. — Т. 1. — С. 242–243; *Биологи. Биографический справочник*. — К., 1984. — С. 133–134.

¹⁹ Возможно, Г.Н. Высоцкий, вспоминая «доцента-почвовода Солонечника», пишет о Владимире Моисеевиче Соловейчике, сотруднике Геодезического института в Харькове по кафедре экономики и организации хозяйства (1890 года рождения), который в 1915 г. закончил Ново-Александровский институт сельского хозяйства, а в 1928 г. работал заместителем председателя Земплана Народного комиссариата земельных дел УССР.

²⁰ В.И. Вернадский в дневнике от 6 апреля 1940 г. пишет: «Умер в Харькове Георгий Николаевич Высоцкий, с которым я встретился в Киеве, где завязалась наша научная дружба. В 1917 г. (1918? — *Сост.*), но еще раньше я встретился с ним в Петербурге, мне кажется, при жизни Докучаева — но сблизился в Крыму, в 1918 г. (1920? — *Сост.*). Это был настоящий натуралист по природе — глуховатый, и те же черты организации перешли и к его взрослой дочери, с которой его связывала глубокая любовь и дружба. Благородная его мягкость и деликатность в отношении к людям соединялись с твердостью характера и стойкостью. Он был в своем писании любителем новых понятий и

новых слов, поэтому его работы очень трудны для чтения. У него не было таланта в этом творчестве. Когда вдумываешься в научный язык, то на каждом шагу чувствуешь — даже в богатом русском — его недостаточность для выражения оттенков понимания. Виделся я с ним после Крыма изредка, когда он приезжал в Москву, а раньше — в Петербург. Последний раз, кажется, я видел его в Ленинграде (или в Москве?), когда праздновали какой-то юбилей и его воспоминания о Докучаеве. Мы, самые старые докучаевцы — Левенсон-Лессинг, я, Земятченский, Высоцкий, и, кажется, Просолов. Незадолго — за несколько месяцев до его смерти, я послал ему одну из своих статей и получил от него обещание прислать свою книжку, которую и прислал с милой надписью. Я еще не успел ее прочесть. В своем письме он выражал мне его признание научной значимости моей работы. (Боровое. 19–20.XI.1941) (АРАН, ф. 518, оп. 2, д. 49, л. 14).